

# RUT KITOBI

## Kirish

Rut kitobida hakamlar davrida yashagan yahudiy bir oilasining hayoti to'g'risida hikoya qilinadi. Bu oila keyinchalik Isroilda muhim o'rin tutdi. Chunki Rutning evaralaridan biri Dovud buyuk shoh bo'ldi.

Kitobda Rutdan tashqari yana bir asosiy qahramon uning qaynanasi Naimadir. Naima eri va ikki o'g'li bilan Baytlahm shahrida yashardi. Lekin Isroil yurtida ocharchilik boshlangani uchun bu oila Mo'ab yurtiga yo'l oladi. Naimaning eri u yerda vafot etadi, o'g'illari esa Mo'ablik qizlarga uylanadilar. O'sha qizlardan biri Rut edi.

Naimaning ikkala o'g'li ham Mo'abda olamdan o'tgach, Naima Baytlahmga qaytishga qaror qiladi. Naima ikkala kelinidan Mo'abda qolishlarini va o'zlariga boshqa qayliq topishlarini o'tinib so'raydi. Lekin Rut Naima bilan birga Baytlahmga ketishga qaror qiladi. Kitob davomida Rut qanday qilib Naimaning Bo'az ismli boy qarindoshiga turmushga chiqqani to'g'risida hikoya qilinadi.

Tavrot qonuniga muvofiq\*, Mo'abliklarning Isroil xalqi qatoriga qo'shilishi man qilingan edi. Biroq Rut Xudoga va qaynanasiga bo'lgan mehri va samimiy sadoqati tufayli, istisno tariqasida Isroil xalqi qatoriga qo'shiladi.

Butun Isroil xalqi ruhiy inqirozga uchragan, Xudoga bo'lgan e'tiqodidan voz kechgan og'ir bir davrda Rut va Bo'az chin sadoqat timsoli bo'lib gavdalanadi.

## 1-BOB

### Elimalek oilasi bilan Baytlahmdan Mo'abga ko'chadi

<sup>1</sup> Isroilda hakamlar\* hukmronligi davrida bir muddat ocharchilik bo'lgan edi. Bir odam xotini va ikki o'g'li bilan birga birmuncha vaqt yashash niyatida Mo'ab yurtiga\* jo'nadi. U Yahudoning Baytlahm shahridan\* edi. <sup>2</sup> U odamning nomi Elimalek, xotining oti Naima, o'g'illarining ismlari esa Maxlo'n va Xilyon edi. Bu oila Yahudoning Baytlahm shahridan — Efratlik\* edi. Ular Mo'ab yurtiga borib, o'sha yerda yashab qoldi.

<sup>3</sup> Ular o'sha yerda yashayotganlarida, Elimalekning ajali yetdi. Naima ikki o'g'li bilan qoldi. <sup>4</sup> Uning o'g'illari Mo'ablik qizlarga uylandilar. Qizlardan birining ismi O'rpa, ikkinchisidiki Rut\* edi. Ular o'sha yerda o'n yilcha yashashgandan keyin <sup>5</sup> Maxlo'n va Xilyon ikkalasi ham vafot etishdi. Naima ham eridan, ham farzandlaridan ayrilib, yolg'iz qoldi.

### Naima va Rut Baytlahmga qaytishadi

<sup>6-7</sup> "Egamiz O'z xalqiga e'tibor berib, ularga non berdi" degan xabarni eshitgach, Naima o'z yurtiga qaytishga qaror qildi. Naima yashab kelgan Mo'ab yurtini tashlab, kelinlari bilan birga yo'lga tushdi va Yahudoga qarab yurishdi. <sup>8</sup> Yo'lda davom etisharkan, Naima ikkala keliniga dedi:

— Boringlar, ikkovingiz ham onalaringizning uylariga qaytinglar. Menga va marhumlarga bo'lgan izzat-hurmatigiz uchun Egam sizlarga ham marhamat qilsin.

<sup>9</sup> Ikkovlaringizga ham yaxshi joylardan ato qilsin, turmush qurib, o‘z erlaringiz bilan baxtli bo‘linglar!

Shunday deb Naima kelinlarini o‘pdi, ikkalasi esa yig‘lab faryod ko‘tarishdi:

<sup>10</sup> — Yo‘q, biz siz bilan ketamiz, sizning xalqingiz orasida yashaymiz, — deyishdi.

<sup>11</sup> Naima esa yana kelinlariga:

— Qaytinglar, jon qizlarim! — dedi. — Men bilan ketganingizdan nima foyda?! Qornimda yana o‘g‘illarim bormidiki, sizlarga umr yo‘ldoshi bo‘lsa?!\* <sup>12</sup> Bo‘ldi endi, qizlarim, qaytinglar! Men endi keksaydim, erga tegishga ojizman. Bordi–yu, men, hali umid qilsam bo‘ladi, deb shu kecha erim bilan qovushsam–u, o‘g‘illar tug‘sam, <sup>13</sup> ular ulg‘ayguncha sizlar kutib turarmidingiz?! Orqaga cho‘zib, turmushga chiqmay yurarmidingizlar?! Yo‘q, qizlarim. Sizlarni o‘ylab juda qayg‘uryapman. Axir, Egam shuncha ko‘rgilikni boshimga soldi–ku.

<sup>14</sup> Ular yana yig‘lab, dod–voy ko‘tarishdi. Nihoyat, O‘rpa qaynanasi bilan o‘pishib xayrlashib, orqaga qaytib ketdi. Rut esa Naimaga yopishib oldi.

<sup>15</sup> Naima Rutga:

— Mana, ovsining o‘z xalqi orasiga, o‘z xudolariga\* sig‘inadigan yurtga qaytib ketdi. Sen ham uning orqasidan borgin, — dedi.

<sup>16</sup> — Sizdan ajralishga, qaytib ketishga meni majbur qilmang, — dedi Rut. — Siz qayerga borsangiz, men ham o‘sha yerga boraman, siz qayerda bo‘lsangiz, men ham o‘sha yerda bo‘laman. Sizning xalqingizni o‘zimning xalqim, sizning Xudoyingizni o‘zimning Xudoyim deyman. <sup>17</sup> Siz qayerda olamdan o‘tsangiz, men ham o‘sha yerda jon berib, dafn qilinaman. Egam meni ne ko‘yga solsa solsin, hatto undan battarroq‘ini qilsin. Meni sizdan faqat o‘lim ajrata oladi\*.

<sup>18</sup> Naima amin bo‘ldiki, kelini u bilan ketishga qat‘iy ahd qilibdi. Shundan so‘ng uni ko‘ndirishga qayta urinmadi. <sup>19</sup> Ikkovlari yo‘l yurib Baytlahmga yetib kelishdi. Baytlahmga yetib kelganlarida, ularni ko‘rib butun shahar g‘imirlab qoldi. Ayollar bir–biriga: “Iyi, nahotki bu o‘sha Naima bo‘lsa?!” deb hayron qolishdi. <sup>20</sup> Naima ularga dedi:

— Endi meni Naima\* emas, Musibat\* denglar. Chunki Qodir Xudo boshimga cheksiz qayg‘u–kulfat soldi. <sup>21</sup> Men bu yerdan to‘kis bo‘lib chiqib ketgan edim, Egam esa qup–quruq qaytardi. Endi nega meni Naima deysizlar?! Axir, Egam — Qodir Xudo meni azob–uqubatlarga giriftor qilib, baxtsiz qildi–ku!

<sup>22</sup> Shunday qilib, Naima Mo‘ablik kelini Rut bilan birga Mo‘ab yurtidan qaytib keldi. Ular Baytlahmga kelgan paytda arpa o‘rimi boshlangan edi\*.

## 2–BOB

### Rutning Bo‘az bilan uchrashuvi

<sup>1</sup> Naimaning Bo‘az degan qarindoshi bo‘lib, anchagina obro‘li, badavlat odam edi. U Naimaning marhum eri Elimalek urug‘idan edi. <sup>2</sup> Bir kuni Mo‘ablik Rut Naimaga:

— Men dalaga bormoqchi edim. Kim iltifot ko‘rsatsa, o‘sha daladan boshoq terib kelardim\*, — dedi.

— Mayli, boraver, qizim, — dedi Naima.

<sup>3</sup> Rut ketdi. Dalaga yetib kelib, o‘roqchilarning orqasidan to‘kilgan boshoqlarni tera boshladi. Qarangki, bu dala Elimalekning qarindoshi Bo‘azniki ekan.

<sup>4</sup> Bir payt Baytlahmdan Bo‘az kelib qoldi. U o‘roqchilarga:

— Hormanglar, Xudo sizlarga yor bo'lsin! — dedi. Ular ham:

— Bor bo'ling, Xudo umringizga baraka bersin! — deb javob qaytarishdi. <sup>5</sup> Bo'az o'roqchilar nazoratchisiga Rutni ko'rsatib:

— Bu juvon kim? — deb so'radi. <sup>6</sup> O'roqchilar nazoratchisi:

— Bu o'sha Mo'ablik musofir, — dedi, — Naima bilan birga Mo'ab yurtidan kelgan.

<sup>7</sup> U: “Men o'roqchilar orqasidan yurib, to'kilgan boshhoqlarni terib olsam”, deb so'ragan edi. Tong saharda kelib shu choqqacha tinmay dalada ishladi. Hozirgina chaylada bir oz dam olgani o'tirdi.

<sup>8</sup> Bo'az Rutga:

— Menga qara, qizim, — dedi, — boshqoq terish uchun boshqa dalaga bormay qo'ya qol. Shu yerda mening cho'rilarim bilan birga yuraver. <sup>9</sup> Sen faqat xizmatkorlarim bug'doy o'rayotgan dalada bo'l, ularning orqasidan yuraver. Xizmatkorlarimga tayinlab qo'yaman, senga indashmaydi. Chanqasang, anavi idishlarda suv bor. Quduqdan xizmatkorlarim tortib olgan, ichaver!

<sup>10</sup> Rut yer o'pguday bo'lib ta'zim qildi—da, Bo'azga shunday dedi:

— Nechun nazaringizga tushib, shunchalik mehringizga sazovor bo'ldim? Men axir, kelgindi bo'lsam, siz menga shu qadar e'tibor beryapsiz.

<sup>11</sup> Bo'az shunday javob berdi:

— Ering o'lgandan keyin qaynanangga qanday munosabatda bo'lganingni menga aytib berishdi. Sen ota—onangni, yurtingni tashlab, ilgari o'zingga begona bo'lgan xalq orasida yashashga kelding. <sup>12</sup> Yaxshiliklaring uchun Egamdan qaytsin. Sen panoh istab kelgan Isroil xalqining Xudosi — Egamdan senga to'liq mukofot bo'lsin.

<sup>13</sup> — Sizning mehringizga sazovor bo'layin, to'ram! — dedi Rut. — Siz menday cho'ringizning dilidagi armonlarini gapirib, tasalli berdingiz. Lekin men sizning cho'rilaringizdan birontasi emasman—ku.

<sup>14</sup> Tushlik payti bo'lganda Bo'az Rutga:

— Bu yoqqa kel, nondan ol, musallasga botirib yegin, — dedi.

Rut xizmatkorlar yonidan joy oldi. Bo'az unga qovurilgan donlardan uzatdi. Rut to'ydi va ozroq orttirib ham qoldirdi.

<sup>15</sup> So'ngra Rut yana boshqoq terib olay deb, o'rnidan turib nariga ketdi. Bo'az xizmatkorlariga shunday buyruq berdi:

— U bog'lamlar orasidan ham terib olaversin, zinhor xafa qila ko'rmanglar. <sup>16</sup> Hatto bog'lamdan atayin tashlab qoldirib ketinglar. U terib olsin, uni koyimanglar.

<sup>17</sup> Shunday qilib, Rut qosh qorayguncha dalada boshqoq terdi, terganlarini yanchdi. U yanchgan arpa bir tog'oradan ko'proq\* chiqdi. <sup>18</sup> Donni ko'tarib, shaharga jo'nadi. U terib kelgan donni qaynanasiga ko'rsatdi. Rut o'zi to'ygandan so'ng orttirib qoldirgan qovurilgan donlarni qaynanasiga berdi. <sup>19</sup> Qaynanasi Rutdan so'radi:

— Qayda ishlading? Kimning dalasidan boshqoq terding bugun? Senga yordam ko'rsatganni Xudo yorlaqasin!

Rut kimnikida ishlaganini qaynanasiga aytdi:

— Bugun men ishlagan dalaning egasi Bo'az degan odam ekan, — dedi. <sup>20</sup> Naima keliniga:

— Uni Xudo yorlaqasin! — dedi hayajonlanib. — Tiriklarga, ham marhumlarga\* sodiq qolib, marhamatini darig' tutmabdi.

So'ng:

— U kishi bizning yaqin qarindoshlarimizdan, oilamizni o‘z panohiga olishga burchli odamlardan\*, — deb qo‘shib qo‘ydi.

<sup>21</sup> Mo‘ablik Rut ham qo‘shimcha qildi:

— U menga hatto, dalamda o‘rim–yig‘im tugamaguncha, mening xizmatkorlarim bilan birga yuraver, deb aytdi.

<sup>22</sup> Naima keliniga:

— Yaxshi, qizim, sen uning cho‘ri qizlari bilan yuraver. Begona dalaga borsang, senga ozor berishlari mumkin, — dedi.

<sup>23</sup> Shu tariqa Rut arpa va bug‘doy o‘rimi tugagunga qadar\*, Bo‘azning cho‘ri qizlari yonida boshqoq terib yurar, qaynanasi bilan birga yashardi.

## 3-BOB

### Rut va Bo‘az xirmonda

<sup>1</sup> Oradan ma‘lum vaqt o‘tgach, Rutga qaynanasi Naima shunday dedi:

— Qizim, birortasi bilan ro‘zg‘or qilsang, o‘zingga yaxshi bo‘larmidi. Men senga qayliq topib berishim lozim. <sup>2</sup> O‘sha Bo‘az bizning qarindoshimiz, sen uning cho‘rilari bilan birga bo‘lgan eding–ku. Bilasanmi, bugun kechqurun\* u xirmonda arpasini sovuradi. <sup>3</sup> Endi sen yuvinib–taraniy, chiroyli kiyimlaringni kiy, keyin xirmonga bor. Lekin Bo‘az yeb–ichib bo‘lmaguncha, unga ko‘rinma. <sup>4</sup> U uxlashga yotganda, yotgan joyini bilib olgin–da, so‘ng borib oyoq tomonini ochib, o‘sha yerda yot\*. Nima qilishni uning o‘zi aytadi.

<sup>5</sup> Rut qaynanasiga:

— Hammasini aytganingizday qilaman, — dedi.

<sup>6</sup> Rut xirmonga jo‘nadi. Yetib kelib, qaynanasi aytganday qildi. <sup>7</sup> Bo‘az yeb–ichdi, vaqti chog‘ bo‘ldi. So‘ng g‘aram yoniga borib yonboshladi–da, uxlab qoldi. Rut ohista kelib, uning oyoq tomonini ochib, yotdi. <sup>8</sup> Yarim kechasi Bo‘az cho‘chib uyg‘onib ketdi. Qarasa, oyoq tomonida bir ayol yotibdi.

<sup>9</sup> — Kimsan? — deb so‘radi ayoldan. Rut unga:

— Sizning cho‘ringiz Rutman. Cho‘ringizni panohingizga olsangiz\*, axir, siz bizning oilamizni panohingizga olishga burchli odamsiz\*, — dedi. <sup>10</sup> Bo‘az Rutga dedi:

— Seni Xudo yorlaqasin, qizim. Oilangga sening bu safargi qilgan sadoqating oldingisidan ham a‘lodir. Sen kambag‘al yoki boyvachcha yigitlarning ortidan chopmading. <sup>11</sup> Endi xavotirlanma, qizim. Aytganlaringning hammasini muhayyo qilaman. Butun shahar xalqi sening olijanob ayol ekanligingni biladi. <sup>12</sup> To‘g‘ri, men sizlarning oilangizni panohimga olishga burchli odamman, lekin bu ishga mendan ham yaqinrog‘i bor. <sup>13</sup> Shu kecha o‘tsin, yotaver. Agar ertaga u kishi senga nisbatan o‘z burchini o‘tamoqchi bo‘lsa, mayli, seni olaversin. Bordi–yu, o‘z burchini o‘tashni xohlamasa, men o‘z zimmamga olaman. Xudo haqi, men o‘z zimmamga olaman. Ertalabgacha uxlayver. <sup>14</sup> Lekin tong paytida turib ket, xirmonga kelganingni odamlar bilmay qo‘ya qolishsin.

Rut Bo‘azning oyoq tomonida sahargacha uxlatdi. Ko‘z ko‘rmaydigan, g‘ira–shira tong paytida Rut o‘rnidan turdi. <sup>15</sup> Bo‘az Rutga:

— Sholro‘molingni ochib, ushlab tur, — dedi.

Rut sholro‘molini ochib ushlab turdi. Bo‘az esa olti tog‘ora\* arpa o‘lchab,

sholro‘molga soldi va orqasiga ko‘tartirib qo‘ydi. Keyin o‘zi shaharga jo‘nab ketdi.

<sup>16</sup> Rut esa qaynanasi oldiga qaytdi. Qaynanasi undan:

— Nima bo‘ldi, qizim? — deb so‘radi.

Bo‘az Rutga qanday munosabatda bo‘lgan bo‘lsa, Rut hammasini qaynanasiga aytib berdi.

<sup>17</sup> — U, qaynanangning oldiga quruq qo‘l bilan borma, deb mana bu olti tog‘ora arpani ham berib yubordi, — dedi Rut.

<sup>18</sup> Qaynanasi Rutga dedi:

— Qizim, bu ishlar nima bilan tugaydi, hali bilmaysan, — dedi. — Kutib turgin–chi, u bu ishni bugunoq oxiriga yetkazmay qo‘ymasa kerak.

## 4–BOB

### Bo‘az Rutga uylanadi

<sup>1</sup> Bo‘az shahar darvozasi oldiga chiqib o‘tirdi\*. O‘sha payt Bo‘az aytgan yaqin qarindoshi\* yonginasidan o‘tib qoldi. Bo‘az uning ismini aytib chaqirib:

— Bu yoqqa keling, o‘tiring, birodarim, — dedi.

Qarindoshi yaqin kelib o‘tirdi. <sup>2</sup> Bo‘az shahar oqsoqollaridan o‘n kishini guvohlikka chaqirib:

— Shu yerda o‘tiringlar! — dedi. Ular kelib o‘tirishdi.

<sup>3</sup> Bo‘az qarindoshiga dedi:

— Mo‘ab yurtidan qaytib kelgan Naima bor–ku, u Elimalek akamizning dalasini sotmoqchi. <sup>4</sup> Men shu yerda o‘tirganlar va qavmim oqsoqollari huzurida o‘sha dalani sotib olasizmi, yo‘qmi, bilay dedim. Agar siz qarindoshlik burchingizni o‘tashni xohlasangiz, mayli, sotib olavering. Bordi–yu, xohlamasangiz, ayting, men bilayin. Chunki bu burchni o‘tash birinchi navbatda sizga tushadi. Sizdan keyin navbat meniki bo‘ladi.

U kishi:

— Qarindoshlik burchimni men o‘tayman, — dedi. <sup>5</sup> Bo‘az dedi:

— Xo‘p. Lekin siz Naimaning dalasini xarid qilganingizda, dala bilan birga marhum Maxlo‘nning\* bevasi Mo‘ablik Rutni ham olishingiz kerak. Chunki marhumning nomi o‘z mulkidan yo‘qolib ketmasligi shart.

<sup>6</sup> Shunda qarindoshi Bo‘azga:

— Unday bo‘lsa, men uni ololmayman, aks holda, o‘zimning mulkimni xavf ostiga qo‘ygan bo‘laman\*. Zimmamdagi qarindoshlik burchimni siz o‘tayvering, mening ilojim yo‘q, — dedi.

<sup>7</sup> Ilgari Isroilda qarindoshlik burchini o‘tamoqchi yoki mol–mulkini almashtirmoqchi bo‘lsalar, dalil–isbot tariqasida bittasi chorig‘ini yechib, ikkinchisiga berardi. Mana shu odat Isroilda qonuniy guvohlik o‘rnini bosardi.

<sup>8</sup> Shunday qilib, qarindoshi Bo‘azga:

— O‘zingiz sotib olavering, — dedi–da, chorig‘ini yechib berdi. <sup>9</sup> Shundan keyin Bo‘az oqsoqollarga va o‘sha yerdagi boshqa odamlarga murojaat qildi:

— Sizlar guvohsiz: men bugun Elimalekdan Xilyon va Maxlo‘nga qolgan hamma mulkni Naimadan sotib olyapman. <sup>10</sup> Yana Maxlo‘nning xotini Mo‘ablik Rutni ham o‘z nikohimga olyapman, toki marhumning nomi o‘z mulkida qolsin, birodarlari orasida va

kindik qoni to'kilgan yurtida nomi yo'qolib ketmasin. Bugun sizlar bunga guvoh bo'lib turibsizlar.

<sup>11</sup> Shunda shahar darvozasi yonida turgan odamlar va oqsoqollar:

— Biz guvohimiz, — dedilar. — Egamiz sening xonadoningga keladigan ayolni Rohila va Leaxday qilsin, ana o'sha bibilardan Isroil xalqi bino bo'lgan. Efratda boyliklar egasi bo'lgin, Baytlahmda noming ulug' bo'lgay. <sup>12</sup> Sening xonadoning Yahudoga Tamara tug'ib bergan o'g'li bobomiz Paraz\* xonadoniday barakali bo'lsin. Egamiz mana shu juvon orqali senga o'shanday buyuk nasl ato etsin.

### **Naimaga Egamiz marhamat qiladi**

<sup>13</sup> Shunday qilib, Bo'az Rutga uylandi. Ular turmush qurib, bir yostiqa bosh qo'yishdi. Egamizning marhamati bilan Rut homilador bo'lib, o'g'il tug'di. <sup>14</sup> Ayollar Naimaga aytishdi:

— Egamizga hamdu sanolar bo'lsin! U bugun senga g'amxo'rlik qiladigan nevara\* berdi, merosxo'rsiz qoldirmadi. Merosxo'ringning nomi Isroilda ulug' bo'lsin. <sup>15</sup> U tufayli hayoting yana shodlikka to'ladi, qariganingda suyanchig'ing bo'ladi. Chunki bu o'g'ilni seni yaxshi ko'radigan, sen uchun hatto yetti o'g'ildan ham a'lo bo'lgan kelining tug'di.

<sup>16</sup> Naima chaqaloqni o'ziga oldi, bir dam bag'ridan uzmad. O'zi enagalik qildi.

<sup>17</sup> Qo'shni ayollar: "Naima uchun o'g'il tug'ildi", deb chaqaloqqa Obid\* ismini berdilar.

### **Shoh Dovud — Bo'az va Rutning chevarasi**

Obid Dovudning padari buzrukvori Essayning otasi bo'ldi. <sup>18</sup> Parazdan Dovudgacha bo'lgan avlod-ajdod quyidagicha:

Parazdan Xazron bunyod bo'ldi.

<sup>19</sup> Xazrondan Ram bunyod bo'ldi.

Ramdan Ominadav bunyod bo'ldi.

<sup>20</sup> Ominadavdan Naxsho'n bunyod bo'ldi.

Naxsho'ndan Salmo'n bunyod bo'ldi.

<sup>21</sup> Salmo'ndan Bo'az bunyod bo'ldi.

Bo'azdan Obid bunyod bo'ldi.

<sup>22</sup> Obiddan Essay bunyod bo'ldi.

Essaydan Dovud bunyod bo'ldi.

## IZOHLAR

*Tavrot qonuniga muvofiq* — Qonunlar 23:3-4 ga qarang.

**1:1** *hakamlar* — o'sha vaqtda Isroilning yo'l boshchilari hakamlar deb atalgan. Isroil xalqi dushmanlariga qarshi urush ochganda, hakamlar lashkar boshi sifatida xizmat qilardi. Shuningdek, hakamlar qozi vazifasini, ayrim hollarda diniy vazifalarni ham bajarar edilar. Hakamlar 2:16-19 ga qarang.

**1:1** *Mo'ab yurti* — O'lik dengizning sharq tomonida joylashgan. Mo'ab xalqi butlarga sig'inardi. Bu xalq ko'pincha Isroil xalqining dushmani edi.

**1:1** *Baytlahm shahri* — Quddusdan qariyb 8 kilometr janubda joylashgan.

**1:2** *Efrat* — Baytlahm shahri atrofidagi yerlar.

**1:4** *...O'rpa...Rut...* — O'rpa Xilyonning xotini, Rut Maxlo'nning xotini edi (4:10 ga qarang).

**1:11** *Qornimda yana o'g'illarim bormidiki, sizlarga umr yo'ldoshi bo'lsa?! — Tavrot qonuniga ko'ra, odam farzand ko'rmasdan vafot etgan bo'lsa, marhumning aka-ukalaridan yoki eng yaqin urug'laridan biri uning naslini davom ettirish maqsadida beva qolgan xotinni olishi kerak edi. Ulardan tug'ilgan bolalar o'lgan odamniki hisoblangan. Shu tariqa marhumning nomi davom etavergan (Qonunlar 25:5-10 ga qarang). Maxlo'n va Xilyonning aka-ukalari bo'lmagani sababli, ularning oilasi nomini davom ettirish uchun deyarli imkon yo'q edi.*

**1:15** *...o'z xudolariga... — yoki ...o'z xudosiga....* Xamo'sh Mo'ab xalqining xudosi edi (3 Shohlar 11:33 ga qarang).

**1:17** *Meni sizdan faqat o'lim ajrata oladi — yoki Hatto o'lim ham meni sizdan ajrata olmaydi.* Bu ibora shundan dalolat beradiki, o'sha davrdagi odatga ko'ra, Rut Naima bilan qolishga, hatto Naimaning oilasi xilxonasiga dafn qilinishga rozi edi.

**1:20** *Naima* — ibroniychadagi ma'nosi *yoqimli*.

**1:20** *Musibat* — ibroniycha matnda *Mara*, ma'nosi *achchiq, qiyinchilik*.

**1:22** *...arpa o'rimi boshlangan edi* — aprelning oxiri yoki mayning boshi.

**2:2** *...boshqoq terib kelardim...* — qonunga binoan, yig'im-terim paytida kambag'allar terib olsinlar deb, o'roqchilar dalada boshqoq tashlab ketishardi (Levilar 19:9-10, Qonunlar 24:19 ga qarang).

**2:17** *...bir tog'oradan ko'proq...* — ibroniycha matnda *...taxminan bir efa...*, taxminan 22 litrga to'g'ri keladi.

**2:20** *marhumlar* — Naima marhum eri va o'g'illarini nazarda tutyapti.

**2:20** *...oilamizni o'z panohiga olishga burchli odamlardan...* — ibroniycha matnda maxsus termin bo'lib, uning so'zma-so'z tarjimasi *...qutqaruvchilarimizdan....* Og'ir muhtojlikda qolgan oila a'zolariga g'amxo'rlik qilishga burchli yaqin qarindosh. Bunday vaziyatda o'sha odam Naima va Rutga yordam berib, g'amxo'rlik ko'rsatishi, ikkovining marhum erlari Elimalek va Maxlo'nning oilasi nomini davom ettirishga yordam berishi kerak edi (Qonunlar 25:5-10 ga qarang).

**2:23** ...*arpa va bug'doy o'rimi tugagunga qadar...* — iyunning oxirigacha.

**3:2** *bugun kechqurun* — oqshomgi shabadada dehqon donini to'pondan ajratib tozalash uchun xirmonda ishlardi.

**3:4** ...*oyoq tomonini ochib, o'sha yerda yot* — shunday qilib Rut o'zining himoyachiga muhtoj ekanligini bildiriyapti. Uning bu harakati Bo'az bilan turmush qurish niyati borligini ko'rsatayotgan bo'lishi mumkin.

**3:9** *Cho'ringizni panohingizga olsangiz...* — ibroniycha matnda *Kiyimingizning etagini ustimga yopib qo'ysangiz...* Bu ibora nikoh orqali ayol kishini himoya qilishga va xavfsizligini ta'minlashga ramziy ma'noda ishora qiladi (Hizqiyol 16:8 ga qarang).

**3:9** ...*oilamizni panohingizga olishga burchli odamsiz...* — ibroniycha matnda maxsus termin bo'lib, uning so'zma-so'z tarjimasini ...*qutqaruvchisiz...* (shu bobning 12-oyatida ham bor). 2:20 ning ikkinchi izohiga qarang.

**3:15** *olti tog'ora* — ibroniycha matnda *olti o'lchov*, miqdori noma'lum.

**4:1** ...*shahar darvozasi oldiga chiqib o'tirdi* — qadimgi paytlarda oqsoqollar va obro'li odamlar shahar darvozasi oldida yig'ilib, hakamlilik vazifasini bajarardilar. U yerda turli masalalarni ko'rib chiqib, hal qilardilar.

**4:1** *yaqin qarindoshi* — ibroniycha matnda maxsus termin bo'lib, uning so'zma-so'z tarjimasini *qutqaruvchi* (shu bobning 3, 6, 8-oyatlarida ham bor). 2:20 ning ikkinchi izohiga qarang.

**4:5** *Maxlo'n* — Elimalekning o'g'li (1:2-5 ga qarang).

**4:6** ...*o'zimning mulkimni xavf ostiga qo'ygan bo'laman* — qadimgi Isroildagi qonunga ko'ra, Rutdan tug'ilgan bola o'sha yaqin qarindosh sotib olgan yerga merosxo'r bo'lar edi. U odam vafot etgandan keyin esa o'zining farzandlari o'sha sotib olingan yerga qonuniy jihatdan egalik qila olmas edilar. Ularning bunga huquqlari ham bo'lmas edi. Yana 2:20 ning ikkinchi izohiga qarang.

**4:12** ...*bobomiz Paraz...* — Yahudoning o'g'illaridan biri, u Bo'azning hamda Baytlahmda yashagan ko'pchilikning bobokaloni edi. Tamara marhum erining nomini davom ettirish uchun Parazni dunyoga keltirgan edi (Ibtido 38:1-30 ga qarang).

**4:14** *g'amxo'rlik qiladigan nevara* — ibroniycha matnda maxsus termin bo'lib, uning so'zma-so'z tarjimasini *qutqaruvchi*. Og'ir muhtojlikda qolgan oila a'zolariga g'amxo'rlik qilishi uchun nazarda tutilgan yaqin qarindosh. Nevara Naima va Rutning marhum erlari Elimalek bilan Maxlo'nning oilasi nomini davom ettirishi, ulg'ayganda Naima va Rutga suyanchiq bo'lishi kerak edi.

**4:17** *Obid* — ibroniychadagi ma'nosi *xizmatkor, qul*.